

УДК 821.09(73)По-32
DOI <https://doi.org/10.32838/2663-6069/2020.3-2/42>

Шерстюк Н. О.

Українська медична стоматологічна академія

ФОРМИ ХРОНОТОПУ У ПРИГОДНИЦЬКІЙ НОВЕЛІ «РУКОПИС, ЗНАЙДЕНИЙ У ПЛЯШЦІ» Е. ПО

У статті розглядаються особливості художнього часу та простору на матеріалі новели «Рукопис, знайдений у пляшці» американського письменника XIX століття Едгара Аллана По. Метою статті є всебічний аналіз часопросторового шару оповіді, окреслення його типів, функцій у творі. На прикладі новели «Рукопис, знайдений у пляшці» Е. По детально розглянуто типи хронотопу: історичний, побутовий, ретроспективний та особистісний, які у структурі новели об'єднуються, утворюють загальний хронотоп, що впливає на жанрову модифікацію твору. У статті доведено, що хронотоп новели «Рукопис, знайдений у пляшці» має різнорівневу структуру, яка характеризується дуальністю. На фоні історичного та побутового хронотопу XIX століття, виписаного в реалістичній традиції, презентується ретроспективний хронотоп, що характеризується ірреальністю, циклічністю та містичністю. Готичні мотиви є визначальними під час опису реального часопростору. Замкнений простір, що презентується за допомогою топосу «корабля», є утаємниченим і таким, що потребує декодування. Для твору характерна просторова символіка. Символічні образи «рукопису» та «пляшки» можуть прочитуватися крізь філософський шар оповіді та стають тими стрижнями, що об'єднують різнорівневі хронотопи. Художній час характеризується глибоким психологізмом, що проявляється завдяки щоденниковій формі оповіді, яка передбачає достовірність і суб'єктивність, і представлений ракурсом бачення наратора. Час має тривимірну структуру, де кожен із типів виконує певну функцію, і заломлюється крізь символ корабля, який стає уособленням земного часу людини. Для часопростору характерний мотив минулості та тлінності, який проявляється на різних рівнях: наративному, символічному, образному тощо.

Ключові слова: Е. По, «Рукопис, знайдений у пляшці», мотив, хронотоп, час, простір, символ, наратив, топос.

Постановка проблеми. Едгар Аллан По (Edgar Allan Poe (1809–1849)) є одним із представників американського романтизму, який і нині захоплює увагу читачів. Письменник – зачинатель детективного жанру і перший американський письменник, що почав працювати в жанрі «short story». З-під пера митця вийшли такі твори, як: «Падіння дому Ашерів» (1839), «Провалля і маятник» (1842), «Чорний кіт» (1843), «Серце виказало» та інші.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідники всебічно розглядали творчість митця (Ю. Ковалев, Дж. Кларк, Дж. Меєрс, Л. Дмитрієва, М. Павлова, А. Ніколюкін, Е. Осипова та інші), однак багато питань ще потребують детального вивчення.

Постановка завдання. Метою статті є всебічний аналіз часопросторового шару оповіді, окреслення його типів і функцій у творі.

Виклад основного матеріалу. Одна із класичних новел, де Е. По ґрунтовно прописує часопростір, стає новела «Рукопис, знайдений у пляшці» (англ. «MS. Found in a Bottle», 1840), пригодницька оповідь про морські пригоди безіменного

героя, котрий став свідком фантастичних подій. Оповідання написано у формі сповіді, послання, оскільки, на думку наратора, він не зможе повернутися до звичного життя й на нього чекає неминуча загибель. Новелу вперше було опубліковано в журналі «Baltimore Saturday Visitor» (1833), і вона стала першим прозовим дебютом Е. По, що отримав схвальні відгуки критиків [4, с. 223].

До щоденникової форми написання твору митець звертався досить часто й не лише в новелах-подорожах, але й у творах, що мали фантастичну основу [5, с. 118]. У цій новелі вбачається потужний філософський стрижень, оскільки плавання моряка, який потрапляє у страшний шторм, можна алегорично порівняти з життєвим шляхом людини, змальовано ті випробування, що випадають на її долю. Подорож у творі є алегорією життєвого шляху, який сприймається і проживається кожною людиною по-своєму.

Попри алегоричність оповіді автор, він же головний герой, ґрунтовно описує реальний географічний простір (порт Батавія, острів Ява,

острови Зондського архіпелагу, Антарктика). Судно, на якому герой вирушає в подорож, побудоване в Бомбеї, товари на судні (олія та бавовна – із Лаккадівських островів). Автор деталізує побутовий хронотоп до найдрібніших деталей, акцентує увагу на візуальному аспекті простору. Описи цього простору лаконічні, динамічні. Події новели мають автобіографічний характер, оскільки сам автор переживав відповідні емоції у своєму житті, своєрідне емоційне переродження. Герой новели важко переживає життєві перипетії, однак споглядання давнього корабля дає можливість до осмислення буття та переоцінки цінностей: “After many years spent in foreign travel, I sailed in the year 18-, from the port of Batavia, in the rich and populous island of Java, on a voyage to the Archipelago of the Sunda islands. I went as passenger – having no other inducement than a kind of nervous restlessness which haunted me as a fiend” [7].

Хронотоп як формально-змістовна категорія визначає образ людини в літературі; цей образ завжди істотно хронотопічний» [1, с. 252]. У новелі визначаємо кілька видів хронотопу, основними з яких є історичний, особистісний, ретроспективний, причому останній стає домінуючим. Ретроспектива особливість оповіді сприяє містифікації всієї подорожі, що презентується насамперед як картина відчуттів героя, його розуміння та сприйняття всього, що відбувається: “One evening, leaning over the taffrail, I observed a very singular, isolated cloud, to the N.W. It was remarkable, as well for its color, as from its being the first we had seen since our departure from Batavia” [7]. Такий тип оповіді дає змогу зі значною долею правдоподібності охарактеризувати героя, оскільки саме через його ракурс бачення проглядаються події та споглядається внутрішній світ персонажа.

У творі детально виписується особистісний хронотоп героя-оповідача, який часом бачиться другорядною постаттю, ніж центральним персонажем, оскільки він виступає здебільшого як пасажир, тоді як моряки на давньому судні стають тією силою, що бореться з незгодами. Їхні дії для героя незрозумілі та незбагненні, він повністю їм підкорюється та приймає їхні рішення. Наратор – постать із реального часу і простору, які ним ґрунтовно описані. Невідомий оповідач розповідає власну історію, детально повідомляючи про події і причини, що спонукали його до подорожі: “Of my country and of my family I have little to say. I’ll usage and length of years have driven me from the one, and estranged me from the other” [7]. Герой захоплювався читанням творів німецьких

філософів задля того, щоб вказати на помилки в їхніх аргументах. “Beyond all things, the study of the German moralists gave me great delight...” [7]. Таке портретування унаочнює особистісний хронотоп: оповідач не має чіткої життєвої позиції, він невпевнений у собі, тому його оповідь може бути вигаданою. Однак він ґрунтовно описує свої морські пригоди і все те, що сталося з ним під час шторму: “The main fury of the blast had already blown over, and we apprehended little danger from the violence of the wind; but we looked forward to its total cessation with dismay; well believing, that, in our shattered condition, we should inevitably perish in the tremendous swell which would ensue” [7]. Наратор надзвичайно емоційно описує свої переживання та страхи під час шторму, що надає достовірності подіям.

Зміна хронотопу в оповіді, а саме поступовий перехід від реальності до ірреальності, є стильовою особливістю творчості Е. По. Події звичайної морської подорожі з часом стають незвичайними, фантастичними, де природне і надприродне зливаються в єдиний шар. Сам Е. По називав новелу «морською подорожжю». Твір ґрунтується на відомих переказах і ретельно досліджених автором нотатках мандрівників, особливо тих, хто плавав до мису Горн. Саме в цьому конкретному місці Південної Америки відбуваються основні події: шторм, який призвів до руйнування судна і загибелі моряків. “I was startled by a loud, humming noise, like that occasioned by the rapid revolution of a mill-wheel, and before I could ascertain its meaning, I found the ship quivering to its centre” [7].

Константним для реального хронотопу стає мотив минулості, незворотності того, що має статися. Автор вдається до фантастичного, оскільки це допомагає стерти межу між зневірою та вірою в щасливий фінал. Художній час у новелі має змінний, але водночас застиглий характер, оскільки події теперішнього й події далекого минулого взаємонакладаються. Причому таке накладання відбувається кілька разів протягом розвитку сюжету: щоразу, коли герой намагається піти, автор його утримує новими пригодами. Час ніби перетікає із сьогодення у минуле і навпаки.

У фантастичному просторі час узагалі існує за власними законами, читач лише знає, що подорож триває шість днів. Достеменно не відомо, чи мали місце події, описані у творі, чи це гра уяви оповідача. На межі порубіжжя, між життям і смертю, час ніби зупиняється, смерть приходить до моряків і оповідач теж застигає в часопросторі, відчуваючи просторову порожнечу та безнадію:

“We had no means of calculating time, nor could we form any guess of our situation. We were, however, well aware of having made farther to the southward than any previous navigators, and felt great amazement at not meeting with the usual impediments of ice” [7]. Час самотньої подорожі оповідача характеризується примарністю, хиткістю, таємничістю, однак наповнений метафізичними роздумами, набуттям нових знань.

Хронотоп у творі має циклічний характер та є символом життя. Від початку головний герой мандрує на звичайному судні, бачить різні країни, набирається життєвого досвіду, оскільки він із легкістю визначає походження того чи іншого предмета. Він є скептиком, який не вірить на слово, а має все детально з'ясувати. Цей період у мандрах героя символізує початок життя, насамперед молодість. Час, коли судно попадає у шторм, стає символом зрілості, і насамкінець символічним стає велетенський чорний корабель, що є уособленням значної життєвої мудрості, тобто старості. Герой після шторму переосмислює своє життя, розуміючи ті істини, над якими він раніше не замислювався [3, с. 38]. Першою його думкою було вижити: він довго переховується в трюмі, поки не розуміє, що залишився зовсім сам, наодинці зі своїми роздумами. У фіналі судно наче затягує у вир і подальша доля моряка та й загалом усіх членів екіпажу невідома.

Як і багатьом творам Е. По, цій новелі притаманні ознаки готичного роману, які вбачаються вже на початку оповіді під час опису основного місця, де розгортаються події, судна, на якому оповідач опинився під час своїх мандрів. Часопростір у новелі є конкретним і символічним: центральними просторовими символами є рукопис, пляшка, судно. Судно стає важливим часопросторовим топосом, оскільки саме там розгортаються основні події. “Her huge hull was of a deep dingy black, unrelieved by any of the customary carvings of a ship. A single row of brass cannon protruded from her open ports, and dashed from their polished surfaces the fires of innumerable battle-lanterns, which swung to and fro about her rigging” [7]. Наратор переносить читача в давнину, у минуле, за допомогою рукопису, щоб дати можливість пережити всі ті моменти, які переживає герой.

Просторовим топосом новели, що вибудований на контрасті, є сам образ судна: “Our vessel was a beautiful ship of about four hundred tons, copper-fastened, and built at Bombay of Malabar teak. She was freighted with cotton-wool and oil, from the Laccadive islands” [7], де розмістилися ман-

дрівники. Простір новели має тенденцію до хвилеподібного звуження і раптового розширення. «Судно – єдине людське творіння, яке удостоюється честі отримати під час народження власне ім'я. Кому присвоюється власне ім'я в цьому світі? Тільки тому, хто має власну історію життя, власний характер...» [2, с. 91]. Судно розглядається як живий організм: його деталі вражають своєю величчю і красою, але цей «живий організм» уже давним-давно залишив межі реального часу.

Дослідники творчості Е. По зазначають, що, прямуючи до Північного полюса, герой шукає те, що може трактуватися як заборонене знання, а гігантський вир, який завершує історію оповідача, є тим кінцем, що знаменує будь-які пошуки. Лід руйнується так, ніби розкриває певний прихований зміст, лише для того, щоб показати, що руйнування судна неминуче, незважаючи на перемоги і невдачі, що траплялися на їхньому шляху [6, с. 22].

Приємно, що ні оповідач, ні інші моряки, включно із судном-привидом, не мають імен, за винятком капітана, який так і номінується. Моряки всі мають дивний вигляд і говорять чужою мовою: “He muttered to himself, as did the first seaman whom I saw in the hold, some low peevish syllables of a foreign tongue” [7]. Скільки триває їхня подорож, теж невідомо. Така таємниця робить історію ще більш моторошною та овіяною ореолом романтики. Для новели характерний мотив страху, що вбачається в образах «мертвих моряків», які протистоять «гігантському виру», «жахливому ураганові» та не бояться його: “Shiver us timbers, Shmoopers. We find these zombie sailors with the uneasy eyes to be the most terrifying thing in this whole terrifying tale. Are they ghosts? Are they just really rude? And why don't we ever get the full story? The mystery surrounding these guys makes them even scarier than the whirlpool. At least you know what's waiting for you at the bottom – death” [7]. Ці образи стають символами невідворотності буття, кінця життя.

Стильовою особливістю новели Е. По є таємничість, невизначеність ситуації. Автор не вказує конкретної причини, що призвела до небезпечної подорожі героя, однак наголошує на символічності ситуації: пошук героєм свого місця в житті. Життя персонажа теж детально не виписується: достеменно не відомо, чи то автор гине й описує мандри своєї душі, чи то він потрапляє на судно на кшталт Летючого Голландця, де ніхто героя не бачить, але це дає можливість спостерігати за діями екіпажу.

Герой у своїй сповіді порушує багато філософських проблем, основними з яких стають

проблеми життя і смерті, невідворотності буття, мужності, сміливості, першовідкриття, самопожертви та інші. Ця новела стає певною засторогою, оскільки певні відкриття можна здійснити тільки через самопожертву: “Our course for the first four days was, with trifling variations, S. E. and by South; and we must have run down the coast of New Holland” [7].

Висновки і пропозиції. Отже, хронотоп новели «Рукопис, знайдений у пляшці» Е. По характеризується дуальністю, поряд із реальним часопростором функціонує ірреальний, що виписаний у фантастично-містичному форматі. Основним стає ретроспективний хронотоп, оскільки оповідь подається у формі сповіді, щоденника, який відтворює історію життя мандрівника-наратора. Хронотоп у новелі має досить складну структуру,

пов’язану з розширенням і звуженням простору, особливістю якої є наповненість спеціалізованою лексикою, зокрема детально описуються предмети, що мають морську специфіку. Готичні мотиви є визначальними під час опису реального хронотопу. Замкнений простір, що втілюється за допомогою топосу «корабля» є загадковим і таємничим, і таким, що забирає життєву силу героїв. Символічні образи «рукопис» і «пляшка» є тими стрижнями, що об’єднують різнорівневі хронотопи. Час оповіді має тривимірну структуру, де кожен із часових видів виконує певну функцію. В історичний та реальний хронотоп органічно влітаються особистісний хронотоп головного героя: хронотоп оповідача та старих моряків характеризується змінністю та стихійністю, тоді як хронотоп корабля – замкненістю, звуженням і занепадом.

Список літератури:

1. Бахтин М. М. *Формы времени и хронотопа в романе. Вопросы литературы и эстетики: исследование разных лет.* Москва : Художественная литература. 1975. С. 234–407.
2. Конечкий В. Среди мифов и рифов : 2-я книга романа-странствия «За доброй надеждой». Москва : АСТ, 2010. 378 с.
3. Hutchisson J. M. Poe –Jackson : University Press of Mississippi, 2005. P. 38–290.
4. Link F. H. Edgar Allan Poe : Ein Dichter zwischen Romantik und Moderne. Frankfurt : Athenäum, 1968. 355 p.
5. Mabbott T. O. Letters from Mary E. Hewitt to Poe. A Christmas Book from the Department of English. New York : Comet Press, 1937. P. 116–121.
6. Scherting J. The Bottle and the Coffin : Further Speculation on Poe and “Moby-Dick”. *Poe Newsletter*. 1968. Vol. I. № 2. P. 22.
7. Poe E. A. M.S. found in a bottle. URL: <https://etc.usf.edu/lit2go/147/the-works-of-edgar-allan-poe/5379/ms-found-in-a-bottle/> (дата звернення: 09.09.2020).

Sherstiuk N. O. FORMS OF CHRONOTOPE IN THE ADVENTURE SHORT STORY BY E. POE “MS. FOUND IN A BOTTLE”

The article deals with the peculiarities of spatio-temporal features in the short story by Edgar Allan Poe “MS. Found in a Bottle”. The subject of investigation is a comprehensive analysis of the spatio-temporal layer, its types and functions of the Poe’s short story. There are some types of chronotope: historical, social-household, retrospective and personal are considered in the short story. They are united in the structure of the short story, complete a common chronotope that influences the genre modification of the literary work.

Particular attention is paid to the chronotope multilevel structure of the short story, which is characterized by duality. The article discusses a retrospective chronotope is presented, characterized by unreality, cyclicity and mysticism. Gothic motifs are decisive in describing real time and space. Closed space is presented by means of a topos “ship”. It is mystical and needs decoding. The literary work is characterized by spatial symbolism. The symbolic images of the “manuscript” and the “bottle” are philosophical layers of the short story and become the main things that unite different levels of chronotopes. Artistic time is characterized by a deep psychologism, which is manifested through the diary form of the short story, which provides authenticity and subjectivity, and is presented from the perspective of the narrator’s vision. Time has a three-dimensional structure, where each of the types performs a certain function. The symbol “ship” is the personification of human earthly life. Chronotope is characterized by the motive of transience and frailty, which is manifested at different levels: narrative, symbolic, figurative, and etc. Highlights of the individual writer’s style and the relationship with the literary tradition.

Key words: E. Poe, “MS. Found in a Bottle”, motive, chronotope, time, space, symbol, narrative, topos.